

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-261-6-3>

CLUSTERIZATION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ»

Kutsos O. I.

*Candidate of Philosophical Sciences,
Doctoral student at the Department of
Slavic Languages,
National Pedagogical Dragomanov
University
Kyiv, Ukraine*

Куцос О. І.

*кандидат філософських наук,
докторант кафедри слов'янських мов,
Національний педагогічний
університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

Серед численних термінів як загальнонаукового, так і гуманітарного значення одне з чільних місць посідає поняття «концепт». Разом із тим, аналіз наявних дефініцій демонструє, що єдиного загальноприйнятого визначення концепту чи усталеної класифікації підходів до цього визначення не існує. На наш погляд, найбільш адекватну класифікацію визначень поняття «концепт» можна створити за допомогою кластерного аналізу. Алгоритм дій передбачає наступні кроки: 1) добір існуючих визначень поняття концепту із різнотипних наукових та навчально-наукових джерел; 2) виділення основних смислових компонентів у межах дібраних дефініцій; 3) опис визначень як таких, що містять або не містять кожний зі смислових компонентів; 4) здійснення кластерного аналізу дефініцій; 5) опис сформованих кластерів.

Для реалізації задуму методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано 150 дефініцій із навчальних та навчально-наукових українсько– та російськомовних видань. Ми виділили 10 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність поняття «концепт»: 1) когнітивний; 2) чуттєвий; 3) лінгвістичний; 4) комунікативний; 5) соціальний; 6) культурний; 7) національний; 8) аксіологічний; 9) історичний; 10) індивідуальний.

Когнітивний компонент представлений такими характеристиками, як: 1) комплексна ментальна одиниця; 2) глобальна розумова одиниця, що є квантом структурованого знання; 3) фіксоване у свідомості поняття; 4) одиниця колективного знання або свідомості; 5) ідеальні абстрактні одиниці, якими людина оперує у процесі мислення тощо. Чуттєвий компонент визначається наступним чином: 1) сприйняття дійсності за допомогою органів чуття; 2) безпосередні операції з

предметами; 3) емоційна наповненість; 4) дані сенсорного сприйняття будь-якого об'єкту, продуктів уяви, життєвого досвіду; 5) сприйняття сутностей з різною силою, енергією, віддачею тощо.

Лінгвістичний компонент характеризується наступними тезами: 1) група носіїв мови; 2) мовна форма; 3) вербально означений вид; 4) мовне втілення; 5) вербалізація за допомогою мовних знаків; 6) фіксація в одиницях та категоріях мови; 7) мовне вираження; 8) мовна картина світу; 9) мовні категорії і структури; 10) мова мозку тощо. Комунікативний компонент охоплює такі характеристики, як: 1) мовна комунікація; 2) міжкультурна комунікація; 3) передача інформації; 4) процес спілкування; 5) реконструкція мовних одиниць для знаходження спільної мови; 6) комунікативні потреби людини; 7) процес комунікації; 8) підстановки значень, що полегшують спілкування; 9) діалогічність; 10) комунікативна ситуація тощо.

Соціальний компонент міститься у таких параметрах: 1) одиниця колективної свідомості; 2) результат пізнавальної діяльності людини та суспільства; 3) закріпленість у пізнанні індивідуума та суспільства; 4) віддзеркалення предметів, явищ, ситуацій, станів дій реальності; 5) усталені суспільно напрацьовані категорії і стани тощо. Культурний компонент втілюється у наступних фрагментах визначень: 1) культурна специфіка; 2) культурні компоненти; 3) культурна наповненість; 4) культурний феномен; 5) культурно-значуще утворення; тощо.

Національний компонент представлений такими параметрами: 1) національна ментальність; 2) національна пам'ять; 3) етнічна специфіка; 4) етнічний світогляд; 5) національно-когнітивний простір тощо. Аксиологічний компонент втілюється у наступних характеристиках: 1) аксіологічний вимір; 2) вищі духовні цінності; 3) ціннісні параметри; 4) духовний світ; 5) специфічна система оцінок тощо.

Історичний компонент присутній у наступних параметрах: 1) відображення історії суспільства; 2) історичний розвиток і сучасний стан дослідження предметів, явищ, ситуацій, станів, дій; 3) історичний досвід; 4) колективний спадок у свідомості народу; 5) певний етап розвитку народу тощо. Індивідуальний компонент відображений у таких характеристиках: 1) сприйняття людиною дійсності; 2) вплив психофізичних факторів; 3) індивідуальна свідомість; 4) суб'єктивний досвід; 5) ментальний світ людини тощо.

Кожне зі 150 визначень ми розглянули як таке, що містить або не містить виділені 10 компонентів, після чого здійснили кластерний аналіз. Дослідження виявило, що сукупність дефініцій концепту може бути розподілена за п'ятьма кластерами. Слід зазначити, що когнітивний

компонент є фундаментальним, адже він представлений у 100% визначень. Таким чином, акцент робиться на характеристиці інших компонентів.

Перший кластер охоплює 36,0% визначень поняття «концепт». Це найбільша група з усіх виділених, і об'єднує вона дефініції, що ґрунтуються, перш за все, на двох компонентах – когнітивному та лінгвістичному. Ілюстративним для цього кластеру є визначення В. Я. Жалай: «Концепт – найзагальніша і найабстрактніша ментально-пізнавально-мовознавча одиниця, яка вербалізується у мові на рівні від окремої лексеми до розгорнутого дискурсу і позначає предмети, явища, ситуації, стани, дії тощо реальності, віддзеркалюючи їх сутність, історичний розвиток їх дослідження та сучасний стан їх наукового пізнання» [4, с. 144-145]. Подібний підхід до визначення концепту ми характеризуємо як лінгвокогнітивний.

Другий кластер включає 13,3% дефініцій. Вони складаються з чотирьох основних компонентів – когнітивного, національного, культурного та лінгвістичного. До цієї групи визначень можна віднести дефініцію, запропоновану Л.В. Адоніною: «Концепт – комплексна ментальна одиниця мислення та зберігання інформації у свідомості, що репрезентує національно-культурну ментальність народу або окремої групи носіїв мови та об'єктивується в мові лексемами, вільними та усталеними словосполученнями» [1, с. 7]. Отже, визначення, об'єднані другим кластером, репрезентують етнокультурний підхід до розуміння концепту.

Третій кластер містить 25,3% визначень поняття «концепт». Ця група друга за кількістю дефініцій. Базуються вони на таких чотирьох компонентах, як когнітивний, соціальний, культурний та лінгвістичний. Ілюстрацією типових визначень, що входять до зазначеної групи, є дефініція Т. Врублевської: «Концепт постає перед нами як мовно-культурний феномен, що існує у індивідуальній та колективній свідомості носіїв певного етносу (народу, держави, країни, регіону тощо), відображає менталітет, історію, культуру та досвід, набутий індивідами у процесі трудової діяльності та розвитку суспільства» [2, с. 216]. Таким чином, третій кластер об'єднує дефініції, сформульовані в рамках соціокультурного підходу до тлумачення концепту.

Четвертий кластер охоплює 12,0% дефініцій, отже, є найменшим. Об'єднувані ним визначення ґрунтуються на двох основних компонентах – когнітивному та індивідуальному. До даного кластеру можна віднести дефініцію, сформульовану С. В. Гановою: «Концепт – це ідеальна (ментальна) сутність, яка формується у свідомості людини і представляє собою квант структурованого знання про світ (реальний або

можливий) та має на увазі певну суб'єктивність, відносність» [3, с. 8]. Ми називаємо зазначений підхід до розуміння концепту персонально-когнітивним.

П'ятий кластер включає 13,3% визначень. До нього входять дефініції, що складаються з чотирьох основних компонентів – когнітивного, чуттєвого, лінгвістичного та аксіологічного. Прикладом визначень, об'єднаних п'ятим кластером, може бути дефініція Н.Ю. Перфільєвої: «Концепт – це багатовимірний динамічний ментальний комплекс, що має вербальну маніфестацію в мові, що формується на базі особистого, чуттєвого та раціонального досвіду та включає ознаки об'єктивного і суб'єктивного світу. Необхідно підкреслити, що крім смислового змісту, концепт включає оцінку і ставлення людини до того чи іншого відображуваного об'єкту» [5, с. 7]. Таким чином, визначення, об'єднані п'ятим кластером, ілюструють психолінгвістичний підхід до тлумачення концепту.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що за результатами проведеного аналізу визначення концепту можуть бути розподілені за п'ятьма групами, які ілюструють лінгвокогнітивний, етнокультурний, соціокультурний, персонально-когнітивний та психолінгвістичний підходи. Вони не є чітко відокремленими один від одного, адже кількість виділених нами компонентів та їхніх комбінацій у межах визначень значно більша, ніж кількість запропонованих підходів. Разом із тим, подана класифікація дозволяє диференціювати найбільш значущі напрямки тлумачення концепту.

Література:

1. Адонина Л. В. Концепт «Женщина» в русском языковом сознании: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Воронеж, 2007. 24 с.
2. Врублевська Т. Поняття «концепт» у лінгвокогнітивних дослідженнях: етимологія, основні підходи до визначення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 19. С. 213-217.
3. Ганова С. В. Концептуализация ойконимов в сознании региональной языковой личности: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Кемерово, 2013. 19 с.
4. Жалай В. Я., Жалай А. В. Концепт «Концепт» як базова одиниця когнітивної лінгвістики і пареміології. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2012. Вип. 28. С. 143-149.

5. Перфильева Н. Ю. Специфика вербализации концепта «Погода» средствами русского и английского языков: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Тверь, 2008. 15 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-261-6-4>

**CONTEXTUAL AND INTONATIONAL HETEROGENEITY
OF EMOTIONAL INTERJECTIONS OF THE UKRAINIAN
LANGUAGE AS A DETERMINANT OF THE WORD-FORMING
POTENTIAL OF VERBS MOTIVATED BY THEM**

**КОНТЕКСТНА Й ІНТОНАЦІЙНА НЕОДНОРІДНІСТЬ
ЕМОТИВНИХ ВИГУКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ДЕТЕРМІНАТОР СЛОВОТВІРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МОТИВОВАНИХ НИМИ ДІЄСЛІВ**

Kushlyk O. P.

*Doctor of Philological Sciences,
Professor,
Professor at the Ukrainian Language
Department,
Drohobych Ivan Franko State
Pedagogical University
Drohobych, Lviv region, Ukraine*

Кушлик О. П.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Львівська область,
Україна*

Основоцентричний напрям розвитку української дериватології з випрацюваним словотвірнопарадигматичним механізмом (опертий на словотвірну парадигму як типологізувальний чинник) систематизування фактичного матеріалу забезпечує планомірне, системне вивчення словотвірного потенціалу слів різної частиномовної належності, а в межах них – різних лексико-семантичних груп, лексико-тематичних підгруп тощо, сприяє визначенню впливу на словотвірний потенціал вершинних слів загальнокатегорійного значення їхньої мотивувальної основи, її структури, семантики, функційного навантаження тощо. Щоб з'ясувати дериваційну поведінку слів, належних до різноструктурних й різнокваліфікаційних структурних одиниць, і досягти у висвітленні цих питань максимальної повноти й точності, потрібно, на думку